

Tomáš URBAN, Útěk do Sovětského svazu a věznění v gulagu ve vzpomínkách přeživších Rusínů a Židů z Podkarpatské Rusi. 113 stran.

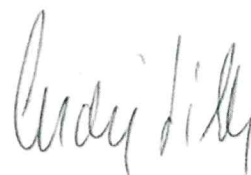
Tématem předložené rigorózní práce je problematika útěku Rusínů a Židů z Podkarpatské Rusi do Sovětského svazu po obsazení Podkarpatska Maďarským královstvím na podzim 1938, resp. na samotném sklonku zimy v roce 1939. Hlavním cílem práce bylo shrnout, analyzovat a komparovat na pozadí historických souvislostí subjektivní prožitky pamětníků z Podkarpatské Rusi v sovětských pracovních táborech gulag z řad rusínského a židovského obyvatelstva, které byly publikovány v období let 1999 až 2018. Pro české čtenáře se jedná o ojedinělá autentická svědectví o sovětských pracovních táborech, jejichž existence nebyla většině Čechů před rokem 1989 přímo známa, na rozdíl například od obyvatel Slovenska, konkrétně zejména obyvatel maďarské národnosti především z jižních oblastí východního Slovenska, kteří byli NKVD na přelomu let 1944 a 1945 v rámci sběru zajateckých pracovních sil na tzv. „malenkij robot“ nakonec místo několika dní nucených prací kdesi na Podkarpatské Rusi odvečeni na několik let do sovětských táborů gulag. Tato Stalinova akce měla zajistit vyčištění dotčeného území zejména od nepřátelských živlů až za město Košice (s pravděpodobným cílem ulehčení eventuálního připojení nejvýchodnějšího území Slovenska spolu s Podkarpatskou Rusí k Sovětskému svazu, kterou Stalin nevyklučoval), v ojedinělých případech však byli civilisté odvečeni i ze západních území Slovenska (jedná se zhruba pravděpodobně o zhruba 7–8 tisíc civilistů, z nichž polovinu tvořili obyvatelé maďarské národnosti, druhou polovinu pak obyvatelé slovenské, německé a rusínské národnosti). V rámci rodinných kruhů na příslušných územích Slovenska tak povědomí o tragické realitě sovětských gulagů bylo hodně živé i před rokem 1989.

Autor v předložené práci pracuje s výpověďmi jednotlivých přeživších vězňů sovětských koncentračních táborů od momentu jejich překročení tehdejší maďarsko-sovětské hranice na Podkarpatské Rusi přes hlavní „štace“ jejich dobrovolně zvoleného, ale o to tragičtějšího pobytu ve vytouženém sociálně „spravedlivém“ a „demokratickém“ Sovětském svazu, který se prakticky ze dne na den po přechodu hranic do vysněného socialistického blahobytu změnil v jednu velkou osudovou lidskou tragédii v podobě dlouholetého strádání nepředstavitelných rozměrů v sovětských pracovních lágrech. Svědectví přeživších o krutých životních a pracovních podmínkách sovětských táborů autor porovnává, analyzuje a na některých místech i na pozadí historických skutečností komentuje či vyvozuje příslušné závěry a analyzuje výpovědní hodnotu vybraných informací. To vše autor činí v dobře čtivém a stylisticky propracovaném a uceleném textu. Autor ve své práci prokázal metodologické schopnosti kriticky pracovat se subjektivními výpověďmi, jež vznikly s velkým časovým odstupem od líčených ústředních dějinných událostí, a vyvozovat z nich patřičné závěry shrnující realitu života v sovětských pracovních táborech. Z práce je patrná odborná vyspělost autora, který prokázal schopnost pracovat s informačně ojedinělými výpověďmi. Rovněž je třeba ocenit zájem autora o téma sovětských pracovních táborů gulag, jeho výzkum sice u nás má své jisté zázemí, ale zejména z hlediska individuálních, a nikoliv kolektivních deportací, které na sklonku války a po válce výrazně poznamenaly bezprostřední poválečné „sovětské“ dějiny Podkarpatské Rusi a zejména východního Slovenska, kde přivodily řadu rodinných tragédií, vždyť z odvečených obyvatel Podkarpatské Rusi (až 28 tisíc) se domů vrátila pouze třetina. Byť se práce týká „dobrovolného“ odchodu do gulagů, upozorňuje na jednu ze stop tohoto osudu řady Podkarpatorusů.

Na druhé straně je však z práce autora cítit absence širší znalosti a orientace ve složitých sociokulturních rámcích vývoje specifického multikulturního regionu Podkarpatské Rusi (mimořadně Podkarpatská Rus se jako součást maďarského státu nazývala „Podkarpatsko“ / „Podkarpatí“, maď. „Kárpátalja“, a nikoliv „Karpatsko“, jak autor na s. 8 uvádí), kdy je vidět, že

při letmém, kontextuálním hodnocení reality Podkarpatské Rusi autor příliš podléhá subjektivnímu pohledu jedné skupiny (determinované nikoliv z pohledu národního, ale politického) obyvatelstva na osud Podkarpatské Rusi. Historie a prožité společné historické zkušenosti všech obyvatel Podkarpatské Rusi, s velmi zajímavým sociokulturním zázemím, rozhodně nebyly černobílé. Role Podkarpatské Rusi i tamního obyvatelstva má své významné místo ve společensko-kulturních i národně-politických dějinách uherského státu, resp. „Natio Hungarica“, tj. uherského stavovského národa. Uvedené není vyzdvižení „maďarského“, neboli přesněji řečeno uherského aspektu dlouholeté historie Podkarpatska v rámci Uherského království, neboť i zdejší Maďaři, tzv. Podkarpatští Maďaři, jak byli tamní Maďaři již ze sociografického ohledu nomenklaturně odlišováni od Maďarů „vnitrostátních“, měli svá specifika. Ta se po roce 1918 projevila například v mnohem vlažnějším postoji k vlastní národnostně menšinové politické scéně a ve výrazném příklonu k československému levicovému, resp. radikálně levicovému politickému proudu. Autorovi práce bych pro eventuální další výzkum týkající se tak výjimečného regionu, jakou Podkarpatská Rus byla (nejen v rámci Československa), doporučil mnohem podrobnější studium tamních složitých sociokulturních a faktografických reálií, jejichž slabší znalost je z práce trochu znát (například autor odkazuje v seznamu použitých zdrojů pouze na nevědecké publikace, jako např. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech). Z hlediska cíle odborného textu v podobě rigorózní práce se však v tomto případě nejedná o výtku, ale spíše o doporučení k dalšímu studiu, bude-li se chtít autor podkarpatoruským regionem zabývat i nadále. V souvislosti s problematikou gulagů pak určitě doporučuji autorovi seznámit se blíže i s deportacemi z let 1944 a 1945. Byť v rámci orální historie je zde sice dostupná celá řada publikací, bohužel však v maďarštině, ovšem v posledních letech se můžeme setkat i s relevantními slovenskojazyčnými výstupy, viz zde například: Pekár Martin, Simon Attila, Tokárová Zuzana (eds.): Cena vítězstva : Odvlečení obyvatel'ov z územia Československa, Maďarska a Poľska do Sovietskeho zväzu v rokoch 1944–1945 /. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2017.

Po obsahové i formální stránce lze ve výsledku konstatovat, že předložený text naplňuje základní cíle kladené na odborné práce tohoto druhu. Autor prokázal schopnost pracovat ze subjektivních výpovědí získanými informacemi a interpretovat a vyhodnotit na pozadí historických souvislostí v uceleném a stylisticky vyzrálém textu. Předloženou rigorózní práci proto doporučuji k obhajobě.

doc. Mgr. Andrej Tóth, Ph.D.
Vysoká škola ekonomická v Praze
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Praha, 27. února 2022